
Warsztaty prawnicze

PRAWO RZYMSKIE

historia i tradycja
osoby i rodzina
spadki
posiadanie i prawa rzeczowe
zobowiązania

Wojciech Dajczak
Tomasz Giaro
Franciszek Longchamps de Bérrier

| C.H.BECK

Warsztaty prawnicze

PRAWO RZYMSKIE

historia i tradycja
osoby i rodzina
spadki
posiadanie i prawa rzeczowe
zobowiązania

Wojciech Dajczak
Tomasz Giaro
Franciszek Longchamps de Bérrier

| C.H.BECK

Propozycja cytowania:

W. Dajczak, T. Giaro, F. Longchamps de Bérrier, Prawo rzymskie, Warsztaty prawnicze, Warszawa 2025.

Wydanie 5

Wydawca: *Lucyna Wyciskiewicz-Pardej*

Książka, którą nabyłeś, jest dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, abyś przestrzegał praw, jakie im przysługują. Jej zawartość możesz udostępnić nieodpłatnie osobom bliskim lub osobiście znanym. Ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz jej fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A kopiując ją, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy cudzą własność i prawo!

Polska Izba Książki

Więcej o prawie autorskim na www.legalnakultura.pl

© Wydawnictwo C.H.Beck 2025

Wydawnictwo C.H.Beck Sp. z o.o.

ul. Bonifraterska 17, 00-203 Warszawa

e-mail: dok@beck.pl, tel.: +48 22 311 22 22

Skład i łamanie: CK Studio

Druk i oprawa: P.W.P. Interdruk, Warszawa

ISBN: 978-83-8411-138-3, ISBN e-book: 978-83-8411-139-0

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Wykaz skrótów	7
Rozdział 1. Historia i tradycja prawa rzymskiego	9
1.1. Tablice synoptyczne	9
1.2. Łacińskie maksymy prawnicze	15
Rozdział 2. Kształtowanie i ochrona praw prywatnych	39
2.1. Kształtowanie praw prywatnych – czynności prawne	39
2.1.1. Czynności abstrakcyjne	39
2.1.2. Motyw a warunek i polecenie	41
2.1.3. Wykładnia czynności prawnych	42
2.1.4. Wady czynności prawnych	45
2.1.5. Konwalidacja i konwersja	49
2.1.6. Zastępstwo przy czynnościach prawnych	52
2.2. Ochrona praw prywatnych	57
2.2.1. Ochrona praw prywatnych – schemat	57
2.2.2. Ochrona pretorska	57
2.2.2.1. Interdykty restytutoryjne	58
2.2.2.2. Interdykty ekshibitoryjne	60
2.2.2.3. Interdykty prohibitoryjne	61
2.2.3. Trzy formy procesu rzymskiego	64
2.2.4. Rodzaje powództw procesu legisakcyjnego	64
2.2.5. Proces formularny: typy skarg i przykłady formuł	65
2.2.5.1. Formuły w kwestiach prejudycjalnych	65
2.2.5.2. Skargi cywilne	66
2.2.5.3. Skargi pretorskie	71
Rozdział 3. Osoby i rodzina	77
3.1. Prawo osobowe	77
3.1.1. Zdolność prawna osób fizycznych	77
3.1.2. Zdolność do czynności prawnych	82
3.1.3. Czynność prawna kulejąca	83
3.1.4. Zdolność do nabycia posiadania	84
3.1.5. Osoby prawne korporacyjne	85
3.1.6. Osoby prawne fundacyjne	86
3.2. Rodzina	87
3.2.1. Władza ojcowska	87
3.2.2. Małżeństwo	89
3.2.2.1. Posag	89
3.2.2.2. Skutki majątkowe małżeństwa	91
3.2.3. Piecza prawna: opieka i kuratela	94
3.2.3.1. Opieka a kuratela	94
3.2.3.2. Typy kurateli	94
Rozdział 4. Spadki	97
4.1. Główne zasady prawa spadkowego	97
4.2. Treść testamentu	97
4.2.1. Ustanowienie dziedzica	97
4.2.2. Substytucja pospolita	102
4.2.3. Substytucja pupilarna	107
4.2.4. Wydziedziczenie	111

4.2.5. Legaty	113
4.2.6. Fideikomis	121
4.2.7. Kodycyle	123
4.2.8. Klauzula kodycylarna	124
4.2.9. Wyzwolenia	125
4.2.10. Przykłady rozrządzeń	127
Rozdział 5. Posiadanie i prawa rzeczowe	131
5.1. Posiadanie	131
5.1.1. Nabycie i utrata posiadania	131
5.1.2. Ochrona posiadania	139
5.2. Własność	142
5.2.1. Pochodne nabycie własności	142
5.2.2. Zasiedzenie	147
5.2.3. Pierwotne nabycie własności	152
5.2.4. Ochrona własności	155
5.3. Prawa na rzeczy cudzej	162
5.3.1. Służebności gruntowe	162
5.3.2. Służebności osobiste	169
5.3.3. Emfiteuza i <i>superficies</i>	173
5.3.4. Zastaw	175
Rozdział 6. Zobowiązania	185
6.1. Pojęcie zobowiązania	185
6.2. Źródła, historyczny rozwój i systematyka zobowiązań	186
6.2.1. Źródła zobowiązań	186
6.2.2. Zobowiązania <i>ex contractu</i>	187
6.2.3. Nominalizm kontraktowy	188
6.3. Konkurencja skarg <i>in personam</i>	190
6.4. Poszerzanie zakresu ochrony prawnej (<i>actio utilis</i>)	192
6.5. Ekonomiczna racjonalność jako czynnik rozwoju prawa zobowiązań	195
6.5.1. Ułatwianie obrotu dobrami majątkowymi	195
6.5.1.1. Umożnienie zobowiązania i przekaz	195
6.5.1.2. Przelew wierzytelności	196
6.5.1.3. „Realny” charakter kontraktu pożyczki	198
6.5.1.4. Ogólne warunki umów	199
6.5.1.5. Świadczenie na rzecz osoby trzeciej	200
6.5.1.6. Sprzedaż rzeczy nieistniejącej w chwili zawarcia kontraktu	201
6.5.2. Poszukiwanie rozsądnego ekonomicznie rozkładu ryzyka kontrahentów	202
6.5.2.1. W poszukiwaniu równowagi pomiędzy ryzykami a korzyściami stron kontraktu	202
6.5.2.2. Określenie stref ryzyka stron kontraktu	204
6.6. Zasada sprawiedliwości jako czynnik rozwoju prawa zobowiązań	207
6.6.1. Wina jako przesłanka odpowiedzialności odszkodowawczej	207
6.6.1.1. Budowanie wzorców staranności kontrahenta	207
6.6.1.2. Precyzowanie pojęcia winy akwiliańskiej	209
6.6.2. Zasady ustalania odszkodowania	212
6.6.3. Rozszerzanie odpowiedzialności poza granice winy	214
6.6.4. Likwidacja przypadków bezpodstawnego wzbogacenia	217
6.6.5. Słuszność a zakres swobody interpretacji	220

Wstęp

Oddawane do rąk czytelnika „Warsztaty prawnicze – prawo rzymskie” zaplanowaliśmy nie tylko jako pomoc w wykładzie. Nie chcieliśmy, aby opracowanie służyło wyłącznie jako zeszyt ćwiczeń w dydaktyce, prowadzonej na pierwszych latach wydziałów prawa i administracji. Opracowaliśmy je jako autonomiczny przewodnik dla zainteresowanych proponowaną w nim tematyką. Wobec licznych, docierających do nas opinii mamy uzasadnioną nadzieję, że sięgną po „Warsztaty prawnicze” aplikanci i praktycy, wspominający z przyjemnością i z uznaniem prawo rzymskie ze swych studenckich lat. Ufam, że propozycja zawarta w książce będzie uznana za przystępną także przez osoby z wykształceniem innym niż prawnicze, które chciałyby poznać jedną z trzech podstaw europejskiej cywilizacji. Na wydziałach prawa i administracji „Warsztaty prawnicze” przydadzą się w prowadzeniu zajęć z dwóch przedmiotów objętych programami studiów prawniczych: prawo rzymskie i łacińska terminologia prawnicza. W dydaktyce prawa rzymskiego mają pomóc animacji ćwiczeń z tego przedmiotu jako dyskursu o społecznej funkcji prawa prywatnego, o leżących u jego podstaw wartościach, o sensie i granicach kontynuacji prawa. Prawo rzymskie stanowi jeden z najbogatszych w dziejach ludzkości obszarów doświadczenia, pozwalających na tego rodzaju dyskusję, a przedstawione w „Warsztatach prawniczych” kazusy nie zostały wymyślone współcześnie i na potrzeby nauczania na I roku prawa. Pochodzą z wystarczająco i dla nas bogatej skarbnicy, jaką stanowią rzymskie źródła prawnicze, a zwłaszcza „Digesta” justyniańskie. Prócz typowo szkolnych przykładów, używanych przez jurystów głównie jako ilustracja i komentarz, daje się znaleźć wiele bardzo złożonych kontrowersji. Szeroka dyskusja rzymskiej jurysprudencji nad nimi nie pozwala oczekiwać, że istnieje tam tylko jedno właściwe rozwiązanie, które można by następnie egzekwować od studentów. „Warsztatów prawniczych” nie zbudowaliśmy wszelako jako zbioru tekstów, które miałyby dać pełny obraz prawa antycznego Rzymu. Ze wskazanego doświadczenia wybraliśmy przypadki, które – naszym zdaniem – ułatwią studentom zrozumienie podstawowych pojęć prawa prywatnego i kwestii kluczowych w ramach wspomnianego dyskursu. Tak zorientowany wybór kazusów opiera się na czytelnych osiach.

Dostępne czytelnikom w wielu zbiorach przedstawienie łacińskich maksym prawniczych rozbudowaliśmy o odniesienia do współczesności. Staraliśmy się też zaznaczyć, że są stosunkowo często wykorzystywane w argumentacji prawniczej, a właściwe im treści niejednokrotnie znajdują kontynuację w kodyfikacjach cywilnych. Wskazane ujęcie prezentacji łacińskich maksym wydaje się czynić „Warsztaty prawnicze” szczególnie przydatnymi w dydaktyce z zakresu przedmiotu łacińska terminologia prawnicza, którego podstawowym celem jest przedstawienie jej obecności i użyteczności w dzisiejszym języku prawniczym.

Prawo spadkowe z kolei pokazujemy z perspektywy wykładni ostatniej woli zmarłego wobec zmiany okoliczności, do jakich doszło już po śmierci testatora: przewidywanych przez niego i nieprzewidywanych. Natomiast w kazusach ze zobowiązań powinno być widać nawet kilka osi. Po pierwsze, rozwój zakresu ochrony prawnej w rzymskich zobowiązaniach mimo dogmatycznych ograniczeń, jakie wynikają z nominalizmu kontraktowego i deliktowego oraz łączenia uprawnień z przyznaniem odpowiedniej skargi. Po drugie, przekonanie, że zasada sprawiedliwości wymiennej, formułowana też w słowach *suum cuique tribuere*, jest fundamentem i jednym z podstawowych drogowskazów rozwoju prawa prywatnego w naszej tradycji prawnej. Prawo zobowiązań, ale też prawo rzeczowe daje plastyczne przykłady takiej ewolucji. Po trzecie pogląd, że prawo prywatne – a w szczególności prawo obligacyjne – ma za cel pomagać w porządkowaniu i rozwiązywaniu spraw życia codziennego. Dlatego dogmatyczny kształt zobowiązań łączy się z poszukiwaniem efektywnych ekonomicznie, użytecznych w praktyce rozwiązań. Po czwarte myśl, że jednym z odwiecznych problemów prawa prywatnego, znajdującym wiele czytelnych przykładów na obszarze zobowiązań, jest poszukiwanie równowagi między zasadą sprawiedliwości a ekonomiczną racjonalnością oraz przewidywalnością prawa.

Autonomiczna jurysprudencja znana jest tylko prawu rzymskiemu, w którym wykładnia stanowiła kolektywne dzieło rozciągniętej w czasie wspólnoty prawników. Toteż jednym z głównych celów naszej książki jest pokazanie pracy prawnika. W Rzymie polegała ona na wykładni istniejącej wykładni, poddawanej stałej aktualizacji przez nowe generacje prawników. Ich dzieła stawały się źródłem prawa, jednak o charakterze raczej perswazyjnym niż imperatywnym. Metody pracy jurysprudencji udaje się poznać tylko na przykładzie konkretnych rozwiązań, a więc wspomnianych wyżej kazusów. Dlatego właśnie ich omówienie oraz wskazanie antycznych, a przede wszystkim współczesnych odniesień, stanowi podstawę konstrukcyjną nowych „Warsztatów prawniczych”. Mamy nadzieję, że czytelnik łatwo dostrzeże, dlaczego jurysprudencja stała się zbiorowym ustawodawcą, który wszelako zamiast rozkazywać – dyskutował. Ponieważ zaś traktujemy prawo

rzymskie przede wszystkim jako dorobek myśli prawniczej, szczegółowe rozważenie przynajmniej wybranych kontrowersji i prześledzenie niektórych debat jurysprudencji pozwoli – jak sądzimy – pokazać, o jakie wartości w prawie może chodzić i jak prawo służy ich realizacji.

Chcemy, aby wykorzystanie „Warsztatów prawniczych” w ramach ćwiczeń z prawa rzymskiego pomagało w formowaniu takiego myślenia o prawie prywatnym, jakie zdaje się nieodzowne współcześnie, to znaczy w czasach gwałtownych przemian kulturowych, technologicznych i społecznych, którym towarzyszą prace, zmierzające do zbudowania ponadnarodowych zasad i zbiorów prawa prywatnego. Przyjęciu takiej perspektywy spojrzenia na prawo rzymskie ma właśnie pomóc powiązanie problemów podjętych niegdyś w prawie rzymskim z ich rozwiązaniami w wybranych kodyfikacjach cywilnych; gdy zaś to możliwe źródłowo – również w *Common Frame of Reference*, czyli w ważnym akademickim projekcie harmonizacji prawa prywatnego w Europie.

Dla ułatwienia lektury wszędzie zamieszczono parafrazy tekstów oryginalnych kasusów, dyskutowanych przez rzymskich jurystów. Istota tych parafraz polega na oddaniu sensu rzymskiego tekstu w formie najbliższej współczesnemu językowi prawniczemu. W tym zakresie zawarte w „Warsztatach prawniczych” parafrazy łacińskich tekstów wspomagają dostępne tłumaczenia rzymskich źródeł prawnych na język polski. Oczywiście, szersze sięgnięcie do dorobku w zakresie tłumaczenia rzymskich tekstów prawnych może wzbogacić pracę z niniejszym zbiorem. Jego układ jest następujący. Główne źródło przytaczamy w środkowej kolumnie. Po lewej stronie określamy problem prawny, a poniżej wskazujemy inne starożytne źródła, nazywane pokrewnymi. W prawej kolumnie jest miejsce na komentarz, po którym mogą nastąpić odniesienia do współczesnych regulacji kodeksowych.

Bardzo dziękujemy za uwagi i komentarze, które pomogły przygotować nam kolejne wydanie „Warsztatów prawniczych – prawo rzymskie”. Pochodziły głównie od naszych współpracowników oraz od doktorantów i studentów Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Uniwersytetu Warszawskiego.

Wojciech Dajczak

Tomasz Giaro

Franciszek Longchamps de Brier

Wykaz skrótów

- ABGB** – *Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch* (austriacki kodeks cywilny z 1811 r.)
- Azo, Brocardica** – Azo Porcius, *Brocardia*, Neapolis 1568 (reprint: Torino 1967)
- BGB** – *Bürgerliches Gesetzbuch* (niemiecki kodeks cywilny z 1896 r.)
- Bartolus, Commentaria** – Bartolus de Saxoferrato, *Commentaria cum additionibus Thomae Diplovatatii aliorumque excellentissimorum doctorum*, t. I–VI, Venetiis 1516–1529
- Blackstone, Commentaries, II, 11** – W. Blackstone, *Commentaries on the Laws of England*, t. II, wyd. 15, ed. E. Christian, London 1809
- Brunnemann, consilium** – J. Brunnemann, *Consilia sive responsa academica in quibus materiae gravissimae in principes pariter ac privatos in foris illustribus ventilatae*, Francofurtum Oder 1678
- C.** – *Codex Iustinianus*
- CC** – *Code civil* (francuski kodeks cywilny z 1804 r.)
- CCB** – *Code civil belge* – *Belgisch Burgerlijk Wetboek* (belgijski kodeks cywilny z 1804 r.)
- CCE** – *Código civil español* (hiszpański kodeks cywilny z 1889 r.)
- CCI** – *Codice civile* (włoski kodeks cywilny z 1942 r.)
- CCP** – francuski kodeks postępowania cywilnego
- Cic., Balb.** – Cicero, *Pro L. Balbo oratio*
- Cic., Caecin.** – Cicero, *Pro A. Caecina oratio*
- Cic. de orat.** – Cicero, *De oratore*
- Cic., leg.** – Cicero, *De legibus*
- Cic., off.** – Cicero, *De officiis*
- Cic. top.** – Cicero, *Topica*
- Cic., Verr.** – Cicero, *in Verrem actio*
- CIL** – *Corpus Inscriptionum Latinarum*
- Coll.** – *Mosaicarum et Romanarum legum Collatio*
- D.** – *Iustiniani Digesta*
- DCFR** – *Draft Common Frame of Reference*
- DM.** – Dario Mantovani, *Le formule del processo privato romano*, wyd. 2, Padova 1999
- Dz** – *Dzieje Apostolskie*
- EKPCz** – Europejska Konwencja Praw Człowieka z 4.11.1950 r.
- EP.** – Otto Lenel, *Das Edictum Perpetuum. Ein Versuch zu seiner Wiederherstellung*, wyd. 3, Leipzig 1927 (liczby oznaczają numery stron)
- EPO** – *European Patent Office* (Europejski Urząd Patentowy)
- ETPC** – Europejski Trybunał Praw Człowieka
- ETS** – Europejski Trybunał Sprawiedliwości
- Everardi, Loci argumentorum legales** – N. Everardi, *Loci argumentorum legales*, Lugduni 1552
- FV.** – *Fragmenta quae dicuntur Vaticana*
- G.** – *Gai Institutiones*
- GE.** – *Gai Institutionum Epitome*
- Hor., carm.** – Horatius, *Carmina*
- I.** – *Iustiniani Institutiones*
- KC** – (polski) kodeks cywilny z 1964 r.
- KK** – (polski) kodeks karny z 1997 r.
- KNZ** – Karta Narodów Zjednoczonych
- KPC** – (polski) kodeks postępowania cywilnego z 1964 r.

KPK – (polski) kodeks postępowania karnego z 1997 r.
KPKan – Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r.
KRO – (polski) kodeks rodzinny i opiekuńczy z 1964 r.
ks. – księga
NSA – Naczelny Sąd Administracyjny
OR – *Obligationenrecht* (szwajcarski kodeks zobowiązań z 1911 r.)
Ov., ars – Publius Ovidius Naso, *Ars amatoria*
PDPCz – Powszechna Deklaracja Praw Człowieka z 10.12.1948 r.
przed Chr. – przed Chrystusem
po Chr. – po Chrystusie
poz. – pozycja
PS. – *Pauli sententiae receptae*
RP – Rzeczpospolita Polska
Rz – św. Pawła list do Rzymian
s. – strona
SA – Sąd Apelacyjny
SC – *senatus consultum*
Sen., benef. – Seneca, *De beneficiis*
Sen., epist. – Seneca, *Epistulae*
Sen., Med. – Seneca, *Medea*
SN – Sąd Najwyższy
StGB – *Strafgesetzbuch* (niemiecki kodeks karny)
StPO – *Strafprozessordnung* (niemiecki kodeks postępowania karnego)
sygn. – sygnatura
TK – Trybunał Konstytucyjny
UE. – *Ulpiani Epitome – Tituli ex corpore Ulpiani*
VI – *Liber Sextus Decretalium*
X – *Decretales Gregorii IX Papae*
ZGB – *Zivilgesetzbuch* (szwajcarski kodeks cywilny z 1907 r.)
ZPO – *Zivilprozessordnung* (niemiecki kodeks postępowania cywilnego z 1877 r.)

ROZDZIAŁ 1.

Historia i tradycja prawa rzymskiego

1.1. Tablice synoptyczne

➔ Wczesne państwo patrycjuszowskie (753–367 przed Chr.)

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
ok. 1000	najstarsza osada siedmiowzgórza (<i>septimontium</i>)			anonimowa jurysprudencja kapłańska (pontyfikalna)
753	legendarna data założenia miasta Rzymu			
753–510	rzekomy okres królewski		<i>tw. leges regiae</i>	
ok. 600	panowanie Etrusków	założenie miasta Rzymu		
509	legendarny pierwszy traktat z Kartaginą			
ok. 500	wygnanie Etrusków	ustanowienie republiki		
451–449		decemwirat	ustawa XII tablic	
493	Związek Łatyński			
449		powołanie <i>tribuni plebis</i>	<i>leges Valeriae Horatiae</i>	
445	<i>conubium</i> między stanami		<i>lex Canuleia</i>	
396	Zdobycie przez Rzymian i zniszczenie Wejów			
387	Najazd Galów i spalenie Rzymu			
367	kompromis patrycjatu z plebem	ustrój konsularny i magistratura	legendarne <i>leges Liciniae Sextiae</i>	

➔ Późna republika (367–27 przed Chr.)

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
358	odnowa Związku Łatyńskiego		anonimowa jurysprudencja kapłańska (pontyfikalna)	
348	pierwszy historyczny traktat z Kartaginą			
338	podbój całego Latium			
327–290	wojny samnickie			
326	złagodzenie niewoli za długi		lex Poetelia Papiria	
ok. 312	reforma comitia centuriata (konstytucja serwiańska)			
304			ius Flavianum	Gneusz Flawiusz
290–280	płyty brązu (aes signatum) środkiem płatniczym			
287	zrównanie plebiscytów i ustaw		lex Hortensia	
286			lex Aquilia o bezprawnej szkodzie	
269	as miedziany			
264–241	I wojna punicka			
254		pierwszy plebejski pontifex maximus Tyberiusz Korunkaniusz publicznie udziela responsów		
242		powołanie urzędu praetor peregrinus		
241	Sycylia pierwszą prowincją			
237	Sardynia i Korsyka prowincjami			
220	reforma comitia centuriata			

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
218–201	II wojna punicka			
218	zakaz handlu dla senatorów			
215–205	I wojna macedońska			
204			lex Cincia o darowiznach	
198			ius Aelianum	Sekstus Eliusz cons.
197	wybrzeże hiszpańskie dwiema prowincjami			
196	II wojna macedońska: „oswobodzenie” Grecji			
ok. 187	srebrny denar i sesterc			
169–149	proces formularny dla obywateli		lex Aebutia	
153			umiera Marek Porcjusz Kato Licinianus, twórca <i>regula Catoniana</i>	
149–146	III wojna punicka			
148	Macedonia prowincją			
146	Africa prowincją			
140	ustalenie <i>cursus honorum</i>		lex Villia annalis	
133	cała Hiszpania prowincją			
133	Tyberiusz Grakchus trybunem ludowym		leges Semproniae agrariae	Publiusz Mucjusz Scewola cons.
123	Gajusz Grakchus trybunem ludowym		leges Semproniae: agraria, frumentaria, iudiciaria; lex Acilia repetundarum	
121	Galia Narbońska prowincją			
107–100	Gajusz Mariusz konsulem, zmiana wojska na zawodowe			
95			Kw. Mucjusz Scewola pontifex cons.	
93			causa Curiana	
91–89	wojna sprzymierzeńcza		obywatelstwo dla całej Italii	
82–79	dyktatura Korneliusza Sulli		leges Corneliae; quaestiones perpetuae	
81	Galia Cysalpejska prowincją			
74–63	III wojna z Mitrydatesem			
72	Bitynia prowincją			
67	nadzwyczajne pełnomocnictwa Pompejusza Wielkiego		lex Cornelia de iurisdictione	
66		Gaiusz Akwiliusz Gallus, twórca <i>actio doli</i> i <i>stipulatio Aquiliana</i> , pretorem		
63	Syria prowincją			
60	I triumwirat: Cezar, Pompejusz, Krassus			
52	Pompejusz jedynym konsulem			
51			Serwiusz Sulpicjusz Rufus cons.	
48–44	dyktatura Cezara			Aulus Ofiliusz
45		lex Iulia municipalis		
43–32	II triumwirat: Antoniusz, Oktawian i Lepidus			
39			Publiusz Alfenus Warus cons.	
36	wycofanie się Lepidusa			
31	zwycięstwo Oktawiana			
30	Egipt prowincją			

Pryncypat (27 przed Chr.–284 po Chr.)

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
27 przed –14 po Chr.	Oktawian August		powstanie szkół prawa: Labeon (zm. w r. 11 po Chr.) i Kapiton (zm. po r. 22)	
13.1.27	„przywrócenie republiki”, <i>imperium</i> wojskowe dla Augusta			
23	<i>tribunicia potestas</i> oraz <i>imperium proconsulare maius</i>			
19	<i>imperium consulare</i>			
18		<i>lex Iulia de maritandis ordinibus i de adulteriis coercendis</i>		
17		<i>leges Iuliae iudicariae</i>		
2 przed Chr.		<i>lex Fufia Caninia</i>		
4 po Chr.		<i>lex Aelia Sentia</i>		
6	Judea i Mezja prowincjami			
9		<i>lex Papia Poppaea</i>		
10		<i>SC Silanianum</i>		
14–68	dynastia julijsko-klaudyska			
14–37	Tyberiusz		Sabinus vs Nerwa Starszy	
37–41	Kaligula		Kasjusz vs Prokulus	
41–54	Klaudiusz			
43–44	Brytania i Judea prowincjami		<i>SC Velleianum</i>	
54–68	Neron		<i>SC Trebellianum</i>	
68–69	rok czterech cesarzy			
69–96	dynastia Flawiuszów	<i>lex Salpensana, Malacitana, Irnitana</i>		
69–79	Wespazjan	<i>lex de imperio Vespasiani</i>		
79–81	Tytus		<i>SC Pegasianum</i>	
81–96	Domicjan		<i>SC Macedonianum</i>	
90	obie Germanie prowincjami			
96–169	cesarze adopcyjni			
96–98	Nerwa			
96		ostatnia ustawa ludowa: <i>lex agraria</i>		
98–117	Trajan			
po 106				umiera Jawolenus
100	Dacja prowincją			
117–138	Hadrian		<i>SC Tertullianum</i>	
129			<i>SC Iuventianum</i>	Publiusz Juwencjusz Celsus
ok. 130		redakcja edyktu wieczystego		Salwiusz Julian
138–192	dynastia Antoninów			
138–161	Antoninus Pius			
161–169	Marek Aureliusz i Lucjusz Werus (<i>divi fratres</i>)			
ok. 166			Instytucje Gaiusa	
169–180	Marek Aureliusz			
178			<i>SC Orfitianum</i>	
180–192	Komodus			

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
193–194	rok pięciu cesarzy			
193–125	dynastia Sewerów			
192–211	Septymiusz Sewer		Papinian (zm. 212)	
211–217	Karakalla		Ulpian (zm. 223)	
212	wszyscy mieszkańcy Imperium obywatelami (<i>constitutio Antoniniana</i>)			
218–22	Heliogabal			
222–235	Aleksander Sewer		Paulus; Marcjan; Modestyn (do 244)	
235–284	cesarze wojskowi		szkoła prawa w Bejrucie (znana już przed 235 r.)	
238–244	Gordian III			
260–268	Gallienus			
268–325	cesarze illyryjscy			
270–275	Aurelian	reforma monetarna		

Późne cesarstwo (dominat 284–565 po Chr.)

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
284–305	Dioklecjan: reforma wojska i podatków			
293	wprowadzenie tetrarchii			
ok. 292		Codex Gregorianus		
po 294		Codex Hermogenianus		Hermogenian
301		edykt o cenach		
306–337	Konstantyn Wielki			Arkadiusz Charyzjusz
313	edykt mediolański: tolerancja chrześcijaństwa			
320–372			Fragmenta Vaticana	
325–337	Konstantyn jedynowładcą			
326	Konstantynopol stolicą			
337–361	Konstancjusz			
361–363	Julian Apostata			
375	początek wędrówki ludów			
379–395	Teodozjusz Wielki			
380/391	chrześcijaństwo religią państwową			
395	podział cesarstwa			
	Wschód	Zachód		
395–408	Arkadiusz			
395–423		Honoriusz		
408–450	Teodozjusz II			
425–455		Walentynian III		
425			szkoła prawa w Konstantynopolu	
426			ustawa o cytowaniu	
438		Kodeks Teodozjański		
475–476		Romulus Augustulus, koniec Cesarstwa Zachodu		
476–553		Zachód pod władzą Germanów		

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
450–457	Marcjan			
457–474	Leon I			
474–491	Zenon			
491–518	Anastazjusz I			
ok. 500		Lex Romana Burgundionum, Edictum Theoderici		
506		Lex Romana Visigothorum		
518–527	Justyn I			
527–565	Justynian Wielki			
528–532, 535–542		Trybunian kwesor Sacri Palatii (min. sprawiedliwości)		Teofil, Kratinus (Konstantynopol), Doroteusz, Anatol (Bejrut)
528–529			Codex vetus	
531			50 Decisiones	
530–533			Digesta	
533			Institutiones	
534			drugi Codex	
od 535			Novellae	
553	podbój państwa Ostrogotów w Italii przez Bizancjum			
554	sanctio pragmatica pro petitione Vigili (prawa Justyniana w Italii)			
568–774	państwo longobardzkie w Italii ptn. i śrdk.			

Średniowiecze bizantyńskie (565–1453 po Chr.)

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
po 600			parafraza Digestów Anonymusa	
627	upadek państwa Sassanidów			
610–641	Herakliusz I			
717–741	Leon III Izauryjczyk			
718	zwycięstwo nad Arabami			
740			<i>Ekloge</i>	
867–886	Bazyli I Macedończyk		<i>Eisagoge; Prochiron</i>	
886–912	Leon VI Mądry			
przed 900			<i>Basilica</i>	
1054	Wielka schizma wschodnia			
1345			<i>Heksabiblos</i>	Armenopoulos
1449–1453	Konstantyn XI Paleolog			
1453	podbój Bizancjum przez Turków			

Zachodnia tradycja prawna

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
ok. 1050		Italia ptn.		odkrycie Digestów
1080–1119		Italia ptn.		Uniwersytet w Bolonii
pot. XI–pot. XIII w.	<i>mos italicus I</i>			głosatorzy (Irneriusz, Akursjusz)
ok. 1140	kanonistyka		<i>Decretum Gratiani</i>	Hostiensis, Johannes Andreae

data	historia	państwo	prawo	prawoznawstwo
poł. XIII w. – ok. 1500	<i>mos italicus II</i>			konsyliatorzy (Bartolo, Baldo)
koniec XIII–XV w.	recepcja teoretyczna	Zachód kontynentu	<i>ius commune</i>	
1495	recepcja praktyczna	Niemcy	Kameralny Sąd Rzeszy (RKG)	doktryna „prawa pospolitego”
XV–XVI w.	<i>mos gallicus</i>	Francja	Alciatus, Cujas, Doneau, Faber	
	humanizm	Niemcy	Zasius, Apel, Haloander	
	humanizm	Niderlandy	Wesenbeck, Noodt, Schulting	
	<i>Roman-Dutch Law</i>	Niderlandy	Vinnius, Huber, Voet, Bijkershoek	
XVII w.	prawo Rozumu	Holandia	Grocjusz	
XVII–XVIII w.	prawo Rozumu	Niemcy	Pufendorf, Thomasius, Wolff	
XVII–XVIII w.	prawo Rozumu	Francja	Domat, Pothier	
XVII–XVIII w.	<i>usus modernus</i>	Niemcy	Stryk	
1756		Bawaria	CMBC	Kreittmayr
1794		Prusy	ALR	Suarez
1804		Francja	<i>Code civil</i>	Portalis
1811		Austria	ABGB	Zeiller
1814		Niemcy	Savigny, O powołaniu naszych czasów	
1840–1896		Niemcy	Pandektystyka	
1881		Szwajcaria	OR	Munzinger
1900		Niemcy	BGB	Windscheid
1912		Szwajcaria	ZGB	Huber

Następstwo scholarchów rzymskich szkół prawa

Serwiusz Sulpicjusz Rufus z uczniami?	Kwintus Mucjusz Scewola <i>pontifex</i> ?
Marek Antystiusz Labeon (<i>Labeo</i>)	Atejusz Kapiton (<i>Capito</i>)
Nerwa Starszy (<i>Nerva pater</i>)	Massuriusz Sabinus
Prokulus (<i>Proculus</i>)	Kasjusz (<i>Gaius Cassius Longinus</i>)
Pegasus	Celiusz (<i>Caelius</i>) Sabinus
Celsus Starszy (<i>pater</i>)	Jawolenus (<i>Iavolenus Priscus</i>)
Celsus Młodszy (<i>filius</i>)/Neracjusz (<i>Neratius</i>)	Valens/Tuscianus/Salwiusz Julian (<i>Iulianus</i>)

1.2. Łacińskie maksymy prawnicze

Przykłady maksym i źródeł pokrewnych

1.

– *accessorium sequitur naturam principalis* (Gothofredus, *Lectura super Digesto veteri*, ad D. 5,2,8,5) – rzecz przyłączona podąża zgodnie z naturą za rzeczą główną

– *principali accessorium tollitur* (VI 5,13,42)
– rzecz główna likwiduje samodzielność rzeczy przyłączonej

– *accessorium non ducit, sed sequitur principale* (Blackstone, *Commentaries*, II, 11) – rzecz przyłączona nie pociąga za sobą rzeczy głównej, ale podąża za nią

2.

– *forum est ubi domicilium est* (Brunnemann, *consilium* 159) – właściwy sąd jest tam, gdzie jest miejsce zamieszkania

3.

– **Odmienne:** *In ambiguitas orationibus maxime sententia spectanda est eius qui eas protulisset* (D. 50,17,96) – w przypadku dwuznacznego sformułowania uwzględnia się w pierwszej kolejności myśl tego, który w ten sposób się wyraził

4.

– *novissima voluntas servatur* – uwzględnia się tą wolę, która jest ostatnia

– *voluntas est ambulatoria, et non consummatur usque ad mortem testatoris* – wola jest zmienna i nie wyczerpuje się aż do śmierci testatora

Maksyma główna

A

Accessio cedit principali (D. 34,2,19,13)
– rzecz przyłączona dzieli los rzeczy głównej

Actor sequitur forum rei (C. 3,19,3)
– powód idzie za sądem pozwanego

Ambiguitas contra stipulatorem
(D. 34,5,26) – sformułowanie dwuznaczne rozumieć należy przeciw wierzycielowi

Ambulatoria enim est voluntas defuncti usque ad vitae supremum exitum (D. 34,4,4) – zmienną jest wolą zmarłego, aż do samego kresu życia

Komentarz

Art. 193 § 2 KC: Gdy jedna z rzeczy połączonych ma wartość znacznie większą aniżeli pozostałe, rzeczy mniejszej wartości stają się jej częściami składowymi. Podobnie: art. 546 CC; § 947 ust. 2 BGB.

Art. 27 § 1 KPC: Powództwo wytacza się przed sąd pierwszej instancji, w której okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania. Podobnie: art. 42 CCP; § 13 ZPO.

W orzeczeniu ETS¹ z 19.2.2002 r. (sygn. C-256/00) Trybunał dokonując interpretacji Konwencji z 27.9.1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych stwierdził w szczególności, że „jest ogólną zasadą jurysdykcji to co wyraża *maksyma actor sequitur forum rei*, ponieważ ona, co do zasady, ułatwia obronę pozwanemu”.

Art. 385 § 2 KC: Wzorzec umowy powinien być sformułowany jednoznacznie i w sposób zrozumiały. Postanowienia niejednoznaczne tłumaczy się na korzyść konsumenta. Podobnie: art. 1602 ust. 2 CC; § 305c ust. 2 BGB.

Art. 943 KC: Spadkodawca może w każdej chwili odwołać zarówno cały testament jak i jego poszczególne postanowienia. Podobnie: art. 1035 CC; § 2253 BGB.

¹ ETS – Europejski Trybunał Sprawiedliwości, obecnie Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej.

5.

– Sen. Med. 199–200 *Qui statuit aliquid parte inaudita altera, aequum licet statuerit, haud aequus fuit*. Kto wydaje wyrok bez wysłuchania drugiej strony, jest niesprawiedliwy, chociażby nawet wydał wyrok słuszny

Audiat et altera pars (*ad Sen. Med. 199 – 200; Dz. 25,17; D. 48,17,1pr.*) – niech będzie wysłuchana i druga strona

– D. 48,17,1pr. (Marcjanus w księdze 2 *O postępowaniu w sprawach publicznych*). W reskrypcie boski Sewer i Antonin Wielki odpowiedzieli, aby nie karać nieobecnego. I takie prawo stosujemy, aby nieobecnym nie skazywać, ponieważ wzgląd na sprawiedliwość nie pozwala skazać kogokolwiek bez wysłuchania sprawy (*neque enim inaudita causa quemquam damnari aequitatis ratio*)

Art. 10 PDPCh z 10.12.1948 r.: Każdy człowiek ma na warunkach całkowitej równości prawo, aby przy rozstrzyganiu o jego prawach i zobowiązaniach lub o zasadności wysuwanego przeciw niemu oskarżenia o popełnienie przestępstwa, być wysłuchanym sprawiedliwie i publicznie przez niezależny i bezstronny sąd.

Podobnie: art. 6 EKPCz z 4.11.1950 r.; art. 103 Ustawy zasadniczej Niemiec; art. 153 § 1, art. 244 § 2, art. 264 § 2, art. 408, art. 517c § KPK; art. 149 § 2, art. 210 § 1 i 2, art. 224 § 1 KPC.

W opinii rzecznika generalnego² z 15.5.2007 r. (sygn. C-439/05 i C-454/05) podkreślono, że „zasada kontradyktoryjności, wyrażana często po łacinie jako *audiat et altera pars*, ma podstawowe znaczenie w postępowaniach, w których strony są w sporze i powinny mieć możliwość odniesienia się do stanowiska przeciwnika przed wydaniem orzeczenia”.

6.

– *Ius interpretari circa veritatem* (Azo, Brocardica, 19, 59) – interpretacja powinna uwzględniać to, jaka jest prawda

B

Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur (*D. 1,3,18*) – ustawy należy interpretować tak, by zrealizować ich zamiar

W opinii rzecznika generalnego z 24.4.2008 r. (sygn. C-265/07) wyjaśniono, że zasada efektywnej implementacji dyrektyw wymaga „podążania za *voluntas legis*”.

7.

– G.4,107. Jeżeli zostanie przeprowadzone postępowanie z opartej na ustawie skargi względem osoby przy użyciu takiej formuły, która zawiera twierdzenie oparte na prawie obywatelskim, to nie można potem wszcząć postępowania w tej samej sprawie i dlatego zarzut jest zbyt czyny (*postea ipso iure de eadem re agi non potest, et b id exceptio supervacua est*)

Bis de eadem re agi non potest (*ad G. 4,107*)

– nie można procesować się dwa razy o to samo

Oceniając poprawność stosowania europejskiego prawa wspólnotowego ETS zwraca w szczególności uwagę na to, czy nie doszło do naruszenia zasady *ne bis in idem* (np.: wyrok z 30.9.2009 r., sygn. T-161/05).

– zob.: *ne bis in idem contestetur* – nie można dwa razy rozpoczynać procesu o to samo

W postanowieniu SN z 8.3.2007 r. (sygn. III CSK 347/06) wskazano „zasadę *bis de eadem re agi non potest* jako jedną z podstaw racjonalności sprawowania wymiaru sprawiedliwości i bezpieczeństwa prawnego, choć przy stosowaniu nadzwyczajnych środków zaskarżenia możliwe są wyjątki od niej”.

– *nemo debet bis vexari* (forma maksymy używana w języku *common law*) – nikt nie powinien być dwa razy tak samo dręczony

– *semel absolutus semper absolutus* – kto raz został uniewinniony, jest uniewinniony na zawsze

² Stosownie do art. 222 Traktatu ustanawiającego Wspólnotę Europejską zadaniem rzecznika generalnego jest publiczne przedstawianie, w sposób zupełnie bezstronny i niezależny, uzasadnionych wniosków w sprawach przedłożonych Trybunałowi Sprawiedliwości, w celu jego wsparcia w wykonywaniu określonej Traktatem misji.

8.

– *Res perit domino* (C. 4,24,9) – ryzyko utraty rzeczy ponosi właściciel

C

Casum sentit dominus (ad. C. 4,24,9)
– skutki przypadku ponosi właściciel

Tak co do zasady art. 548 § 1 KC: Z chwilą wydania rzeczy sprzedanej przechodzą na kupującego korzyści i ciężary związane z rzeczą oraz niebezpieczeństwo przypadkowej utraty lub uszkodzenia rzeczy. Podobnie: § 1311 ABGB.

W opinii rzecznika generalnego z 21.10.1999 r. (sygn. C-348/98) wskazano, że wszystkie systemy prawne przyjmują za punkt wyjścia zasadę *casum sentit dominus*, to jest obciążenia ryzykiem utraty lub uszkodzenia rzeczy tej osoby, która daną rzecz utrzymuje. Przypisanie odpowiedzialności za takie zdarzenie innej osobie wymaga bowiem wystąpienia przewidzianych prawem przesłanek odpowiedzialności.

9.

– D.35,1,72,6 (Papinian w księdze 18 *Zagadnień*). Jest prawdą, że błędne wskazanie przyczyny legatu nie szkodzi, gdyż przyczyna dokonania legatu nie jest w nim zawarta. Gdy jednak zostałoby wykazane, że bez błędnie wskazanej przyczyny nie byłoby legatu, to ma miejsce zarzut z tytułu podstępu

Cessante ratione legis, cessat lex ipsa
(ad D. 35,1,72,6)

– gdy ustaje przyczyna, dla której wydano ustawę, traci moc sama ustawa

W orzeczeniu z 24.6.1987 r. Izba Odwoławcza Europejskiego Urzędu Patentowego³ (EPO 10, s. 185 i n.) oparła się na regule *cessante ratione legis cessat ipsa lex* przyjmując, że jeśli nie jest możliwa ochrona pewności patentu, to wówczas można dopuścić dłuższy termin przywrócenia do stanu poprzedniego.

– *ubi cessat ratio legis, cessat ipsa lex* – tam gdzie ustaje przyczyna, dla której wydano ustawę, traci moc sama ustawa

Maksyma używana w języku *common law* (Artur J S Hall & Co v Simons [2002] AC 615 HL).

10.

– **zob.:** *optima legum interpretres consuetudo* (D.1,3,37)
– D.1,3,37 (Kalistratus w pierwszej księdze *Pytań prawnych*). Gdy powstaje wątpliwość co do wykładni, należy po pierwsze rozważyć, jakiego prawa używała społeczność dotąd w tego rodzaju przypadkach. Najlepszym bowiem interpretatorem ustawy jest zwyczaj

Consuetudo est optima legum interpretres
(ad D. 1,3,37)

– zwyczaj jest najlepszym interpretatorem ustawy

Zwyczaj uznaje się dziś za jedno z kryteriów usuwania wątpliwości co do treści czynności prawnej; art. 56 KC: Czynność prawna wywołuje nie tylko skutki w niej wyrażone, lecz również te, które wynikają z ustawy, z zasad współżycia społecznego i z ustalonych zwyczajów. Podobnie: art. 1194 CC; § 157 BGB.

11.

– *Contractus ex conventione legem accipere dinoscuntur* (VI 5,12,85) – kontrakt tym się od różnia, że w następstwie porozumienia uzyskuje moc ustawy

Contractus ab initio voluntatis est, ex post facto necessitatis (ad C. 4,10,5)
– zawarcie umowy jest dobrowolne, ale następstwa są przymusowe

Art. 353 § 1 KC: Zobowiązanie polega na tym, że wierzyciel może żądać od dłużnika świadczenia, a dłużnik powinien świadczenie spełnić. Podobnie: art. 1101 CC; § 241 ust. 1 BGB.

³ Europejski Urząd Patentowy jest organem wykonawczym Europejskiej Organizacji Patentowej. Należy do niego ocena wniosków o patenty europejskie i ich przyznawanie.

12.

– **zob.:** *lura novit curia*

D

Da mihi factum, dabo tibi ius (X 2,1,6)

– podaj mi fakty, a ja dam ci prawo

Maksyma sformułowana w średniowiecznym prawie kanonicznym, uwzględnia uznawane już w prawie rzymskim rozróżnienie *quaestiones facti* i *quaestiones iuris* i związane z tym rozwijanie możliwości poszukiwania przez sędziego właściwego prawa.

SN w wyroku z 15.4.2003 r. (sygn. V CKN 115/01) wyjaśnił, że sąd może przyjąć inną od wskazanej przez strony podstawę prawną rozstrzygnięcia, „gdyż w sposób niekwestionowany działa w procesie cywilnym zasada *da mihi factum, dabo tibi ius*”.

13.

Damnum sine iniuria esse potest

– możliwe jest wyrządzenie szkody bez popełnienia czynu bezprawnego

Maksyma używana w języku *common law* (Mayor of Bradford v Pickles [1895] AC 587 HL) dla wskazania, że poszkodowany nie może skutecznie domagać się odszkodowania od sprawcy szkody, jeśli ten nie działał bezprawnie.

14.

– C. 8,38,12 (Justynian do Menny prefekta pretorianów). Z uwagi na wielką niejasność dawnych ustaw, które wielokrotnie dawały sposobność do przeciągania procesów postanawiamy, że gdy ktoś złożył przyrzeczenie, iż on w określonym terminie coś uczyni albo da, albo zgodnie z życzeniem stypulującego dodał, że jeśli on nie spełni świadczenia w określonym terminie, to przysługuje określona kara pieniężna, nie może w obronie przed karą pieniężną powoływać się na to, iż nie został wezwany do zapłaty. Kara pieniężna jest należna także gdy nie było wezwania do zapłaty, z uwagi na treść stypulacji, w której została przyrzeczona. Sam dłużnik powinien to zachowywać w pamięci i nie wymagać, aby inny mu przypominał

Dies interpellat pro homine

(ad C. 8,37,12)

– termin wzywa zamiast człowieka (wierzyciela)

Art. 476 KC: Dłużnik dopuszcza się zwłoki, gdy nie spełnia świadczenia w terminie, a jeżeli termin nie jest oznaczony, gdy nie spełnia świadczenia niezwłocznie po wezwaniu przez wierzyciela. Nie dotyczy to wypadku, gdy opóźnienie w spełnieniu świadczenia jest następstwem okoliczności, za które dłużnik odpowiedzialności nie ponosi.

Podobnie: § 286 ust. 2 BGB.

– *dies pro domino interpellat* (X 3,18,4) – termin wzywa zamiast właściciela

15.

– *Dolo facit, qui petit quod restituere oportet eundem* (VI 5,12,59) – działa podstępnie ten, kto żąda tego, co sam musi zwrócić

Dolo facit, qui petit, quod redditurus

est (D. 50,17,173,3) – działa podstępnie ten, kto żąda tego, co będzie musiał zwrócić

W wyroku z 24.4.2004 r. (sygn. C-199/01 i C-200/01) ETS wskazał jako jedną z podstaw kwestionowania orzeczenia naruszenie zasady *dolo agit, qui petit, quodstatim redditurus est*.

– *dolo agit, qui petit, quod statim redditurus est* – występuje ze skargą podstępnie ten, kto żąda tego, co zaraz będzie zwracał

SN w orzeczeniu z 16.2.1934 r. powołał zasadę *dolo enim petit, qui petit, quo statim redditurus est*, wyjaśniając, że powód nie może skutecznie żądać sprostowania treści księgi wieczystej, jeśli na mocy ważnej umowy byłby zobowiązany do zwrotnego przeniesienia własności na pozwanego.

16.

– *Dolus semper praestatur* – działanie w złym zamiarze zawsze zobowiązuje do świadczenia

***Dolus omnimodo puniatur* (D. 44,4,11,1)**

– działanie w złym zamiarze zawsze musi być ukarane

Art. 473 § 2 KC: Nieważne jest zastrzeżenie, iż dłużnik nie będzie odpowiedzialny za szkodę, którą może wyrządzić wierzycielowi umyślnie. Podobnie: § 276 ust. 3 BGB.

17.

– D.40,9,12,1 (Ulpian w księdze 6 *O cudzołóstwie*). Stąd jest zakazane, by kobieta, która się rozwodzi wyzwoliła lub zbyła jakiegokolwiek ze swych niewolników. Gdyż słowa ustawy tak to określają, że kobieta nie może wyzwolić lub zbyć niewolnika, który był do jej usług, czy to w polu, czy też na prowincji. To jest wprawdzie bardzo twarde, lecz tak napisano w ustawie (*quod quidem perquam durum est, sed ita lex scripta est*)

Dura lex, sed lex

(*ad D. 40,9,12,1*)

– twarde prawo, lecz prawo

W opinii rzecznika generalnego z 12.3.2002 r. (sygn. C-379/00) pytanie o obowiązywanie reguły *dura lex, sed lex* stało się punktem wyjścia rozważań nad dopuszczalnością złagodzenia odpowiedzialności za naruszenie przepisów celnych będącej następstwem błędu.

– *durum est, sed ita lex scripta est* – jest to twarde, ale tak została napisana ustawa

Wyrok NSA z 27.9.2005 r. (sygn. II GSK 148/05) ilustruje praktykę wykorzystywania omawianej reguły dla wyrażenia zasadności zastosowania surowej sankcji, jednoznacznie wynikającej z obowiązującego prawa. W powołanym wyroku było nią cofnięcie zezwolenia na sprzedaż napojów alkoholowych nawet w przypadku jednorazowego naruszenia zasad ich sprzedaży.

18.

– *Actori incumbit onus probandi* – ciężar dowodu obciąża powoda
– *probatio incumbit ei, qui dicit* (Everardi, *Loci argumentorum legales*, 6,1) – ciężar dowodu spoczywa na tym kto twierdzi

E

Ei incumbit probatio, qui dicit, non

***qui negat* (D. 22,3,2) – ciężar dowodu**

spoczywa na tym kto twierdzi, a nie na tym kto zaprzecza

Art. 6 KC: Ciężar udowodnienia faktu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne. Podobnie: art. 74 § 1 i 175 KPK.

– *ei qui affirmat, non ei qui negat, incumbit probatio* (forma maksymy używana w *common law*)
– ciężar dowodu spoczywa na tym kto twierdzi, a nie na tym kto przeczy

Rzecznik generalny w opinii z 1.4.2008 r. (sygn. C-468/06 i C-478/06) rozważając prawne aspekty prowadzenia postępowania przypomniał, że „każdy z uczestników debaty przedstawia dowody stosowne do pozycji jakiej broni, zgodnie ze starym łacińskim przysłowiem *ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat*”.

– *reus in exceptione actor est* (D. 44,1,1) – pozwany w zakresie podniesionego zarzutu procesowego jest powodem. Oznacza to, że na pozwanym ciąży obowiązek udowodnienia podniesionego przez niego zarzutu procesowego

19.

– *Emptor rei locatae potest expellere conductorem ante tempus, nisi aliud convenit inter eum et venditorem* – kupujący może pozbawić najemcę rzeczy oddanej w najem przed upływem terminu najmu, gdy nic innego nie uzgodniono między nim, a sprzedawcą

***Emptio tollit locatum* (D. 19,2,25,1)**

– kupno uchyla najem

W złagodzonej formie: art. 678 § 1 KC: W razie zbycia rzeczy najętej w czasie trwania najmu nabywca wstępuje w stosunek najmu na miejsce zbywcy; może jednak wypowiedzieć najem z zachowaniem ustawowych terminów wypowiedzenia.

Zgodnie z maksymą: art. 1743 CC; art. 261 ust. 2 OR. Odmienne: § 566 BGB.